

Media: ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ Page: 93,96-97 Published at: 13-03-2022
Author: Surface: 2774.57 cm² Circulation: 32170
Subjects:

Αγαλμα
σε προστατευτικό
περιτύλιγμα για
ενδεχόμενο
βομβαρδισμό
στην ουκρανική
πόλη Λβιβ

Ο αιματηρός 20ός αιώνας της Ανατολικής Ευρώπης, η χαοτική μετασοβιετική Ρωσία και η εποχή του Βλαντίμιρ Πούτιν σε μια επιλογή από βιβλία των τελευταίων ετών που φωτίζουν το υπόβαθρο της ρωσικής εισβολής στην Ουκρανία

Τα φαντάσματα του παρελθόντος

σ. 4-5

Από τον ουκρανικό λιμό στον πόλεμο του Πούτιν

Δέκα βιβλία που πραγματεύονται πτυχές της σύγχρονης ιστορίας της **Ρωσίας** και της **Ουκρανίας** φωτίζοντας το υπόβαθρο της **πρόσφατης εισβολής**

ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΚΑΡΑΣΑΡΙΝΗ

«**Δ**εν μπορώ να σας προσφέρω μια πρόβλεψη των ενεργειών της Ρωσίας. Είναι ένας γρίφος που τον ζώνει ένα μυστήριο στην καρδιά ενός ανίγματος». Η αποστροφή του Ούνιτσον Τσούρτσιλ στις αρχές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τον Οκτώβριο του 1939, μια από τις πολλές εύστοχες της μακράς πολιτικής του σταδιοδρομίας, χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου για να τονίσει το άδηλο των προθέσεων της Σοβιετικής Ένωσης και της ηγεσίας της. Ωστόσο, η φράση του δεν σταματά εκεί. «*Αλλά ίσως υπάρχει ένα κλειδί*», συνεχίζει. «*Αυτό το κλειδί είναι το εθνικό συμφέρον της Ρωσίας*». Το σημειώνει ο λόρδος Ντέιβιντ Ουσεν, πρώην υπουργός Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου και μετέπειτα διαπραγματευτής για την ειρήνευση της Γιουγκοσλαβίας, στο βιβλίο του *Γρίφος, μυστήριο και αίτημα* (εκδ. Καστανιώτη, 2021), μια επισκόπηση των σχέσεων Μεγάλης Βρετανίας και Ρωσίας από τον 19ο αιώνα ως σήμερα. Στη συγκυρία της εισβολής στην Ουκρανία ο Ουσεν υποδεικνύει ευθέως ένα διαχρονικό κίνητρο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, ανεξαρτήτως καθεστώτος, υπενθυμίζοντας ταυτόχρονα τις διακλιμάξεις των επαφών της με τη Δύση: ναυμαχία του Ναυαρίνου και Κριμαϊκός Πόλεμος, Αντάντ και Ρωσική Επανάσταση, Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και Ψυχρός Πόλεμος. Ωστόσο, η επιδίωξη του εθνικού συμφέροντος που προτάσσει ο Ουσεν καλύπτει ένα ευρύ δυνάμικο πεδίο επιλογών και δεν αρκεί για να φωτίσει τον ρόλο των φαντασμάτων του παρελθόντος στο δομικό υπόβαθρο της σημερινής κρίσης: η περίοδος μεταξύ 1917 και 1945, η μετασοβιετική τριακονταετία, η προσωπική εξουσία του Βλαντίμιρ Πούτιν πρέπει να συνεξεταστούν ως κρίσιμοι παράγοντες.

Ο αιματηρός 20ός αιώνας

Συνέπεια της βαρυστικής επίδρασης της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στο παρελθόν είναι τα εδάφη τα οποία κάλυπτε να αντιμετωπίζονται ιστοριογραφικά ως αναπόσπαστο

μήμα της. Έτσι, για παράδειγμα, παρά το ότι επισημαίνει πως «*από την ίδρυσή της συμπεριλάμβανε λαούς που δεν ήταν Ρώσοι, ούτε καν Σλάβοι, οι Ρώσοι όμως τους αντιλαμβάνονταν ως ζωτικής σημασίας για την κοινωνία τους*», η αξιολογή *Ιστορία της Ρωσίας* (εκδ. Αιώρα, 2016) του Πολ Μπούσκοβιτς από τον 9ο αιώνα ως την περestroϊκά υιοθετεί την οπτική γωνία της Αγίας Πετρούπολης και στη συνέχεια της Μόσχας. Ο σύγχρονος θρυμματισμός εκείνης της γεωγραφίας ωστόσο επιβάλλει την εστίαση στα πρώην συστατικά στοιχεία της. Και αυτό γιατί το σημείο τήξης της αυτοκρατορίας των Ρομανόφ, η Ρωσική Επανάσταση, αποκαλύπτει ρωγμές που θα επανεμφανιστούν κατά την πτώση της ΕΣΣΔ και θα αποδειχθούν καθοριστικές. Επανάσταση το 1917 ξεσπά και στην Ουκρανία, οδηγεί μάλιστα στην ανεξαρτησία της μεταξύ 1918 και 1921. *Ο κόκκινος λιμός* (εκδ. Αλεξάνδρεια, 2019) της Αν Άπλιμαουμ περιγράφει τις χαοτικές περιστάσεις του τέλους του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν ο γερμανικός στρατός, ουκρανοί και πολωνοί εθνικιστές, ο Κόκκινος Στρατός και οι ανταρτοδυνάμεις Λευκοί ενεπλάκησαν σε έναν πόλεμο όλων εναντίον όλων στο πλαίσιο του ρωσικού εμφυλίου που έληξε με νίκη των Μπολσεβίκων. Εξαιτίας του επεισοδίου αυτού ο Στάλιν την επόμενη δεκαετία ήταν πεισιμώμενος για την ύπαρξη ενός υφέροντος ουκρανικού εθνικισμού που επέτεινε την παρανοϊκή καχυποψία του έναντι των τοπικών κομμουνιστών ηγετών την περίοδο της κόλεκταβοποίησης και ευθυνόταν για τη χρήση του λιμού της Ουκρανίας ως «πολεμικού όπλου» που θα στοίχιζε τη ζωή σε περισσότερα από 3 εκατομμύρια ανθρώπους το 1932-1933. Ο Τιμοθί Σβάνιτσερ, με τη σειρά του, υποδεικνύει στις *Αιματοβαμμένες γαίες* (εκδ. Παπαδόπουλος, 2018) τη σημασία μιας διαφορετικής οπτικής στραμμένης προς την πρώην Ανατολική Πολωνία, την Ουκρανία, τη Λευκορωσία, τις Βαλτικές Χώρες και τη δυτικότερη λωρίδα της σημερινής Ρωσίας: εκεί μεταξύ 1933 και 1945 το χιτλερικό και το σταλινικό καθεστώς υπήρξαν υπεύθυνα για την εξόντωση 14 εκατομμυρίων ατόμων. Η μηνύμη

του λιμού αρκούσε ώστε ένα τμήμα της ουκρανικής κοινωνίας να υποδεχθεί ως ελευθερωτές τους Ναζί κατά την εισβολή του 1941. Οι ακροδεξιοί εθνικιστές του Στεπάν Μπαντέρα, για παράδειγμα, προσήλθαν ως πρόθυμοι συνεργάτες των Γερμανών, αλλά γρήγορα απορρίφθηκαν καθώς επεδίωκαν μια ανεξάρτητη Ουκρανία. Μετά το 1943 οι Γερμανοί θα επαναπροεγγύζαν τις ομάδες αυτές προκειμένου να παρεμποδίσουν τη σοβιετική προέλαση. Θύματα της οργάνωσης του Μπαντέρα έγιναν όμως και οι Πολωνοί της σημερινής Δυτικής Ουκρανίας, δεκάδες χιλιάδες από τους οποίους δολοφονήθηκαν τότε σε μια απόπειρα εκκαθάρισης διεκδικησίμων μελλοντικά εδαφών. Από το 1944 ως το 1946 ο Στάλιν, με τη σειρά του, έδωσε εντολή να σταλούν στα γκολιάγκ 182.543 Ουκρανοί με την εύχρημη δικαιολογία ότι «είχαν προσωπική σχέση ή επαφή με κάποιο στέλεχος ή μέλος του ουκρανικού εθνικιστικού κινήματος», ενώ το 1947 άλλα 76.192 άτομα κλείστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες στα στρατόπεδα στο πλαίσιο επιχειρήσεων αποκατάστασης της τάξης στη Δυτική Ουκρανία.

Εθνη σε χειμερία νάρκη

Τα γεγονότα της περιόδου 1917-1945 είναι κομβικά για δύο λόγους. Αφενός πιστοποιεί

Β

Τα γεγονότα της περιόδου 1917-1945 είναι κομβικά για δύο λόγους. Αφενός πιστοποιούν τη διάδοση της ουκρανικής εθνικής ιδεολογίας, αφετέρου απολήγουν στη δημιουργία κρατικής υπόστασης, της Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Ουκρανίας

ούν τη διάδοση της ουκρανικής εθνικής ιδεολογίας, η οποία είχε αναδυθεί ήδη σε γλωσσικό και πολιτισμικό επίπεδο στην Αυτορρουσγαρία και στη Ρωσική Αυτοκρατορία από το 1830, αφετέρου απολήγουν στη δημιουργία κρατικής υπόστασης, της Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Ουκρανίας. Στο τόξο της Ανατολικής Ευρώπης, που εκτείνεται από τη Βαλτική ως τη Μαύρη Θάλασσα, η εθνογένεση επικάθεται σε στρώματα ταυτοτήτων (ρωσική, ουκρανική, πολωνική, λιθουανική, λετονική, εσθονική, εβραϊκή, ορθόδοξη, καθολική, συντική) και μειονοτήτων, θύλακες των οποίων επιβιώνουν παρά τις θηριωδίες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Υπό τη σοβιετική εξουσία τα εθνικά ζητήματα εξαναγκάζονται σε χειμερία νάρκη και η εσωτερική διαρρύθμιση του κράτους μπορεί είτε να τα αγνοεί (η ρωσόφωνη Κριμαία αποδίδεται στην Ουκρανία το 1954) είτε να τα προσπερνά διά της αυτονομίας (Ναγκόρνο-Καραμπάχ, Νότια Οσετία, Ινγκουσετία) προσηγορίζοντας το έδαφος για μελλοντικές συγκρούσεις. Την ύστερη σοβιετική εποχή αποδίδουν με οξυδέρκεια τα οικεία κεφάλαια του *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο* (εκδ. Αλεξάνδρεια, 2012) του Τόνι Τζαντ, που θεωρεί την ουκρανική στάση το 1991 καθοριστική για την τελική εξάχνωση της ΕΣΣΔ. Η τριακονταετία των δύο Παγκοσμίων Πολέμων έχει διαχωρίσει το ρωσικό από το ουκρανικό έθνος, ρήματα που εκφράζει η σπουδή της Ουκρανίας προς ανεξαρτητοποίηση στις 24 Αυγούστου, δύο μόλις ημέρες μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα κατά του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Πρόκειται πρακτικά για τη ληξιαρχική πράξη θανάτου της Σοβιετικής Ένωσης πολύ πριν από την υποστολή της σημαίας της στις 25 Δεκεμβρίου 1991.

Μετά την ΕΣΣΔ

Ο Αρκάντι Οστρόφσκι, στέλεχος του «The Economist», περιγράφει τη μετασοβιετική δυστοπία ως αρένα οικονομικών συρράξεων. Η *επιπόνηση της σύγχρονης Ρωσίας* (εκδ. Επίκεντρο, 2017) ερευνάει την τριακονταετία 1985-2015, την άνοδο και την πτώση της περestroϊκά, τη διακυβέρνηση

Ανταρματικά οδοφράγματα στο κέντρο του Κιέβου. Η ρητορική συγχώνευση Ρώσων και Ουκρανών σε έναν λαό, επικαλούμενη το παρελθόν του 9ου αιώνα στις αρχές του 21ου, υιοθετεί θέσεις υπέρμαχων ενός αυτοκρατορικού «ευρασιανισμού»

ΠΟΥΤΙΝ ΕΚ ΤΟΥ ΣΥΝΕΓΓΥΣ

Σπάνιες βιογραφίες, προσεκτικές απαντήσεις

Πέρα από τα πιο θεωρητικά σχήματα, θα πρέπει να παρατηρήσει κανείς ότι οι έγκυρες βιογραφίες του Βλαντίμιρ Πούτιν σπανίζουν, δείγμα της προσοχής με την οποία ο ρώσος πρόεδρος καλλιεργεί αποστάσεις προκειμένου να συντηρεί την αύρα του απρόβλεπτου. Μια δεκαετία σημαντικών γεγονότων μάς χωρίζουν από το εξαιρετο πορτρέτο του/της δημοσιογράφου **Μάσα Γκέσεν Βλαντίμιρ Πούτιν, Ο άνθρωπος δίχως πρόσωπο** (εκδ. Πατάκη, 2012), χρονικό αδιάσπαστης συγκέντρωσης της εξουσίας και ακύρωσης της δημοκρατίας. **Η Συνέντευξη με τον Πούτιν** (εκδ. Οξύ, 2019) του αμερικανού σκηνοθέτη **Ολιβερ Στόουν** περιλαμβάνει το πλήρες περιεχόμενο των συζητήσεων τους μεταξύ 2015 και 2017 για το ντοκιμαντέρ «The Putin Interviews», μακροσκελείς διαλόγους με μείγρο άλλοτε εύκολων και άλλοτε ενοχλητικών ερωτήσεων τις οποίες ο συνεντευξιζόμενος χειρίζεται με ιδιαίτερη προσοχή. Αξίζει να διαβαστεί και είναι χρήσιμο να το συγκρίνει κανείς με το απολογητικό προφίλ του γερμανού δημοσιογράφου **Χούμπερτ Ζάμπελ** που βασίζεται σε συνεντεύξεις των ετών 2010 - 2015 που εκδόθηκαν με τίτλο **Πούτιν. Η εξουσία εκ των όσων** (εκδ. Καστανιώτη, 2016). Εδώ ο ρώσος πρόεδρος που μιλάει «συγκρατημένα», «με στωικό τρόπο», είναι πιο ευθύς («σε έναν πολυπολιτισμικό κόσμο παίζεται σκληρό παιχνίδι» η ανατροπή του Γιανουκόβιτς ήταν «μια εξέγερση που σκηνοθέτησε η Αμερική» η οικονομική αποσύνδεση της Ουκρανίας από τη Ρωσία ισοδυναμεί με «άμεση πολιτική επίθεση»). Η πιο ενδιαφέρουσα ομοιότητα είναι η ξενάγηση και των δύο δημοσιογράφων στο παρεκκλήσι του. Η πιο ενδιαφέρουσα διαφορά, το σχόλιό του ως προς έναν ενδεχόμενο πόλεμο με την Ουκρανία. «Νομίζω ότι αυτό θα ήταν το χειρότερο δυνατό σενάριο» σχολιάζει στον Στόουν. Προηγουμένως, το καλοκαίρι του 2014, ο Ζάμπελ μιλάει μαζί του στη διάρκεια ενός μίνι διπλωματικού επεισοδίου με τον **Ζοζέ Μπαρόζο**, τότε επικεφαλής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο οποίος φερόταν να ισχυρίζεται πως ο ρώσος πρόεδρος του είχε πει «αν θέλω, μπορώ να καταλάβω το Κίεβο σε δύο εβδομάδες». «Αυτό το είπα στον Μπαρόζο για να τον δηλώσω καθαρά πως ούτε σκοπεύουμε ούτε ποτέ σκοπεύαμε να εισβάλουμε στο Κίεβο» είναι η κατηγορηματική, τότε, διαβεβαίωση του Βλαντίμιρ Πούτιν.

Γέλτον, την απόδοση του δαχτυλιδιού της διαδοχής στον Βλαντίμιρ Πούτιν. Κυρίως όμως αποτελεί χρονικό της ανόδου των ολιγαρχών – των ανθρώπων «με τους κοφτερούς κυνόδοντες», όπως αυτοχαρακτηρίζεται ένας από τους ισχυρότερους, ο μεγιστάνας των μέσων ενημέρωσης **Βλαντίμιρ Γκουσίνοβιτς**. «Μαυραγορίτες, οπρτουβιστές, τυχοδιώκτες, απατεώνες και ούτω καθεξής», κατά τον Οστρόφσκι, οι ρώσοι καπιταλιστές υφάρπαξαν τις βιομηχανικές δομές διά του προγράμματος «δάνεια αντί μετοχών», συγκρότησαν ιδιωτικά δίκτυα σε ώσμωση με τις κρατικές τερραρχίες και επιδόθηκαν σε ανελέητο αγώνα για τη νομική εξουσία, ιδιαίτερα μετά τη στοιχίση τους με την υποψηφιότητα του Μπόρις Γέλτον στις προεδρικές εκλογές του 1996.

Η συμμαχία των ολιγαρχών, με προεξάρχοντα τον **Μπόρις Μπerezόφσκι**, και της οικογένειας Γέλτον ανέβασε το 2000 στον προεδρικό θρόνο τον 48χρονο τότε Βλαντίμιρ Πούτιν βλέποντάς τον ως έναν ικανό διαχειριστή ο οποίος θα αναγνώριζε τον εαυτό του ως οφειλέτη τους. Εκείνος ωστόσο έπρεπε τον κρατικό μηχανισμό εναντίον των ολιγαρχών αποπνάζοντας τον έλεγχό τους: ο Γκουσίνοβιτς διέφυγε στη Δύση, ο Μπόρις Μπerezόφσκι εγκατέλειψε τη χώρα και αυτοκτόνησε στο Λονδίνο το 2013, ο **Μιχαήλ Χοντορκόφσκι** έμεινε και βρέθηκε για μια δεκαετία στη φυλακή. «Ούτε σταλινικός ούτε φιλελεύθερος», κατά τον Οστρόφσκι, ο Πούτιν ήταν υπέρμαχος της κρατικής εξουσίας. Καθαγιάζοντας τον ναό του Σπιτήρος Χριστού, επαναφέροντας τον σοβιετικό εθνικό ύμνο, χαρακτηρίζοντας την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης ως τη «μεγαλύτερη γεωπολιτική καταστροφή του 20ού αιώνα», συσκόρρευσε διαφορετικές περιόδους της Ιστορίας σε ένα νέο ρωσικό κρατικό αφήγημα. Μια δεκαετία σταθερότητας στερήσε τη νέα αστική τάξη, η ανάδρασή της όμως για την επιστροφή του στην εξουσία μετά το τετραετές διάλειμμα **Μεντβένεφ** (2008-2012) που του επέβαλε το τότε Σύνταγμα τον ώθησε στη χρήση ενός μείγματος εθνικισμού, αναδυτικισμού και χριστιανικής μυθολογίας. Ο Αρκάντι Οστρόφσκι βλέπει την προσάρ-

τηση της Κριμαίας το 2014 ως εφαρμογή στην πράξη του εθνικιστικού αφηγήματος, εφόσον μετά το 1991 η περίπτωση της χερσονήσου πάντοτε δονούσε τις «ευαίσθητες χορδές της ιμπεριαλιστικής νοσταλγίας».

Το αφήγημα του Πούτιν

Τι επιδιώκει όμως στην πραγματικότητα ο πρόεδρος της Ρωσίας; Αν πιστέψουμε τη διπλωματική ανάλυση του Ντέιβιντ Ουσεν, για παράδειγμα, «είναι μια σύνθετη προσωπικότητα, ένας ηγέτης που μοιάζει περισσότερο στον Λένιν παρά στον Στάλιν, περισσότερο στον Αντρέιφ παρά στον Χρουστσόφ». Ο Πούτιν του Ουσεν φιλοδοξεί να επαναποθετήσει τη Ρωσία ως «σημαντικό διεθνή παίκτη με μια αναγνωρισμένη σφαίρα επιρροής» – αν και με «απαράδεκτο τρόπο». Ο Τίμοθι Σνάιντερ, πάλι, προτείνει μια πιο εκλεπτυσμένη προσέγγιση της λογικής του Βλαντίμιρ Πούτιν βασισμένη στο «αφήγημα της αιωνιότητας». Όπως γράφει ο αμερικανός ιστορικός στο βιβλίο του **Ο δρόμος προς την ανελευθερία** (εκδ. Παπαδόπουλος, 2018), «το αφήγημα της αιωνιότητας τοποθετεί ένα έθνος στο κέντρο μιας ιστορίας θυματοποίησης. Ο χρόνος παύει να είναι μια γραμμική προέκταση στο μέλλον γίνεται κυκλικός, επιστρέφοντας άμεσα στις απειλές του παρελθόντος». Εχθροί με ασαφές περίγραμμα επιβουλεύονται ένα ηθικά άμεμπτο έθνος απεργαζόμενοι διαχρονικά την καταστροφή του, ενώ ο δικός του χαρακτήρας παραμένει αυστηρά αντιστασιακός. Η ρητορική συγχώνευση Ρώσων και Ουκρανών σε έναν λαό, επικαλούμενη το παρελθόν του 9ου αιώνα στις αρχές του 21ου, υιοθετεί θέσεις υπέρμαχων ενός αυτοκρατορικού «ευρασιανισμού», όπως οι **Αλεξάντερ Ντούγκιν** και **Σεργκέι Γκλάζιεφ**, για τους οποίους η Ουκρανία όφειλε να πάψει να υπάρχει ως ανεξάρτητο κράτος ή να εξουδετερωθεί κατόπιν εισβολής. Προσαρτώντας την Κριμαία το 2014, εισβάλλοντας στην Ουκρανία το 2022, ο Βλαντίμιρ Πούτιν προβάλλει ως το ιδανικό του ακροδεξιού θεωρητικού **Ιβάν Ιλιν**, τις ιδέες του οποίου ασπάζεται: είναι πλέον ο «ηγέτης-λυτρωτής».